

Vankó Gergely

A TÉR DIALEKTIKÁJA

AZSIAI ÚTITANULMÁNY — 1985. SZEPTEMBER—OKTÓBER

Bevezetés

A legmélyebb emberi bölcsesség:
az emberi kapcsolatok
titkainak a tudása.

(Delhi-Dubai, az Arab-tenger fölött, 1985 októbere)

Az utóbbi időben egyre inkább foglalkoztat *térszféraelméletem*. — Távoli utazásaim, idegen kultúrák „első kézből” történő megismerése, napról napra rétegeződött bennem a térnek mint „mindenható”, egyetemes, örök princípiumnak a funkcionalitását, mindenek fölött álló lényegét.

Az alábbi főbb kérdések foglalkoztatnak:

1. A térnélküliség
2. A tér mint absztrakció
3. A tér mint realitás
4. Az egyén stabil tere
5. Az egyén dinamikus tere
6. A tér a művészetekben

Hadd foglaljam itt össze röviden térszféra-definíciómat, melyet több-kevésbé még az 1978-ban készített, A közép-determinizmus teóriája című doktori értekezésemben megszövegeztem:

A mindenség alapvető eleme a tér — az egység princípiuma. A tér látszólag maga az üresség, éppen ezért mindent magában foglal. A létezés alapfeltétele, semmi sem létezhet rajta kívül. Ezért a tér öntudatunk alapvető tulajdonsága. A teret, amelyben élünk, öntudatunk határozza meg. A tér és az öntudat végtelensége identikus. A tér az anyag megjelenési formája. Amikor öntudatra ébredünk, a tértudat is felébred bennünk. A tér öntudatunk egyik tulajdonsága, s ennek dimenzióit a tértapasztalás karakterizálja. Anyag, tér és tudat — egyazon lényegiség.

Voltaképpen Indiába indulok ezen a napsütéses szeptemberi napon,

mivel azonban eddig sohasem oda jutottam, ahová szándékoztam volt, egyszerűen Ázsiát képzelem magam elé: annyira ismerős, s oly idegen mégis. — Ki tudja, hogy Indiában, ebben a feszült légkörű országban miként fogadják a külföldieket? — Majd elvállik.

Damaszkuszban neonfelirat hirdeti a repülőtér nevét: D.M.SCUS INT AIRPORT. A hiányzó két „A” betűt kilótték talán a város nevéből?

Kuvaitba hajnali fél háromkor érkezünk. Órámat két órával előbbre kell állítanom.

1. A kuvaiti repülőtér térszféraja

Óriási márványcsoda. Folyosóin haladva — a falak metszövonalai és az ablakosok is ezt sugallják —, akárha repülőgépben járnánk. Termei monumentálisak, „sivatagnyi” szabad területekkel.

A falak mentén, kétoldalt egymásba fűződő műanyag széksorok. Ezzel az egymásba fűzéssel azt érték el, hogy egy széeknek csupán egyetlen önálló karja van, s így az egymás mellett ülők kénytelenek egyik karjukat szomszédjuk karján pihentetni, más szóval: *érzéki kontaktust* tartani fenn egymással.

A szemközt felállított 30—35 székből álló sorok között kb. 8 méteres üres tér. Elegendő távolság ahhoz, hogy teljes terjedelmükben érzékelhessük az átellenben helyet foglalókat, viszont túl tágas ahhoz, hogy lényük bárminemű ingere zavarná a „határtalan tér” bennünk rejlő, öntudatlan képzetét.

A többszáz négyzetméternyi területű termeket kerek és négyszögletes oszlopok támasztják alá, feszítve a tetőszerkezetet az arab világ csillagboltozatáig. Az egyes termek hirtelen, éles szögben törnek meg, s folytatódnak egy következőben.

A termek végeiben, szinte a falba süllyesztve, egy-egy bárocska, üdítő italokkal és másfél dolláros kávéval. Drágaságokkal zsúfolt kioszkok, számuk nem sok, a falakhoz lapulva. Nem nagyobbak a mi fagyaltosbódéinknál.

Az egyik repülőtéri terem sarka háromszögletűre van képezve, aranyozott ráccsal elkerítve, belül terjedelmes imaszőnyeg. A hívek itt bármikor elvégezhetik ájtatosságukat.

Déli tizenkettőkor a „szentély-háromszögben”, mely egyik csücskével egy falfelületre néz, három, negyven év körüli férfi jelenik meg, modern öltözékben. Megérintik egymást, majd *csoportba szerveződnek* (egyikük előbbre áll, még egyszer kapcsolatot teremtenek érintéssel), ezután 10 percig tartó többszöri térdelés, leborulás, meghajlás következik. Eközben egy negyedik férfi érkezik, megérinti az egyik hátulsó fohász-kodót, s maga is bekapcsolódik az imába, a soron következő mozdatba.

Egyesével végeznek, sietősen távoznak, sűrűn órájukra pillantva, halaszthatatlannak látszó dolguk után.

A fohászzkodás alatt azonban mintha *tér- és idődimenziókon kívül* kerültek volna.

A repülőtér tisztaságára egy tucat fiú ügyel: különös szagú folyadékkal átítatott törülköszőkkel járnak fel-alá, és súrolják az amúgy is tükörfényes kőpadlót.

Utópisztikus vonalak, komfort, csöndesség, *európai* klasszikus zene zsongása, nem hivalkodó elegancia. Dominál az arab nyelvű írás, ám az angol sincsen elhanyagolva semmilyen fontos információs táblán.

Két terem elválasztó „ajtaja” fölötti homlokzaton, rapszodikus rendezettségben rövidebb-hosszabb kézi szövésű szőnyegek függenek, elkülönítve ekként a két helyiséget.

2. Térnélküliség?

A különféle várótermekben, legyen az vasúti vagy röptéri, az emberek, egyedül vagy kisebb baráti csoportokban, *távolságot* igyekeznek tartani egymás között.

Legfeljebb egy kérdés, útbaigazítás idejére közelítik meg azt a térszférát, amely a másik embert, a másik csoportot láthatatlan szkafanderként veszi körül.

(Ez a megfigyelésem még az alkoholos hatás alatt álló személyekre is helytálló.)

Bezzeg egy kávézóban, kiskocsmában idegenek is összeölelkeznek. Következtetésem:

Nem a helyiség méreteinek — óriási váróterem, aprócska kávézó — módosulása itt a döntő tényező. Ez a viselkedésbeli változás az egyén személyes, *statikus térszférájának* tágulásával és zsugorodásával magyarázható.

Nincs az a fekete lyuk, mely rést üthetne a téren egy tér nélküli univerzumba.

3. A tér mint absztrakció, a tér mint realitás

Azok közül a kultúrnépek közül, amelyekkel volt szerencsém kapcsolatot teremteni, az arabok oldották meg térszférájuk legracionálisabb elrendezésének a problémáját:

Végeláthatatlan termek, kicsiny benyílókkal. Az egyén így tetszése szerint *távol* maradhat másoktól vagy *közeledhet* feléjük. Ennek következtében az arab ember egyedül tudja magát érezni egy tömeg kellős közepette, de egyedüllétében sem érez magányosságot.

No és a hindu, az indiai ember?

Több helyütt, különböző körülmények között éltem közöttük. Dharamszálai házigazdáim — egy kis városka ez a Himalája déli oldalán — egy 5×10 méteres „hálószobát” bocsátottak rendelkezésemre s bará-

tom számára, aki hozzájuk kalauzolt, s a ház egyik tulajdonosának számított nővére házassága révén.

Történt, hogy barátomnak pár napra el kellett távoznia a dharamszálai házból, közös hálószobánkból, ahol napokon át csak mi ketten aludtunk éjszakánként. A család többi tagja apróbb, szokásos hálószobáikban töltötte éjszakáit, mintha vendége nem is volna a házban. — Amikor azonban barátom elutazott, aznap este az egyik fiatal házaspár hálószobájában állították fel összehajtható indiai ágyamat. Hogy meg ne sértsem őket, hálószobájukban töltöttem az éjszakát. A szobácska füledt volt, levegőtlen nekem sokszorosan is kényelmetlen.

Napközben, értesülve barátom néhány napos távozási szándékáról, előre örültem magamban, hogy végre egyedül, *egymagamban*, egy helyiség — térszkafander — egyedüli birtokosaként térhetek nyugovóra. Ismétlem: az ideig is csupán ketten háltunk a terjedelmes, különben nappalinak használt helyiségben, mégis jól esett volna egy-két éjszakai teljes egyedüllét.

Térszférámra gyakorolt, már-már kibírhatatlan nyomásként hatott a kedves házaspár hálószobájában eltöltött éjszaka. Ők viszont szemmel láthatólag kellemesnek érezték közelségemet, ott-léteget, lét- és térközükben való beleolvadásomat.

S napközben is, ha jegyzetelésbe merültem, nem múlt el negyed óra, hogy a ház egyik-másik asszonykája ne kedveskedett volna finomságokkal: süteménnyel, teával, gyümölcscsel vagy feketével. Eszükbe sem villant, hogy esetleg zavarnak.

Egyszóval: magára hagyni valakit, hindu szempontból szentségtörés.

Úgy érzem sokszor, hogy azokat a gondolatokat, melyek kedvesek számomra, nem lehet komolyan venni, azok viszont, amelyek komolyan vehetők, egyáltalán nem szimpatikusak.

Így van ez a tér elvont és reális konceptualizálásával is. A tudat sohasem tud megszabadulni az egohoz való kötöttség érzésétől. A tudatalattiság területe egyfajta mágneses kapcsolórögzítő erő, amely az egyént saját énjéhez, egojához láncolja.

Állíthatjuk-e, hogy létezik olyvalaki, aki mentes az ego kötelékeitől? — Az énnélküliség állapota, amelyre a buddhizmus Nirvánája is utal, megvalósíthatatlan lét- és térszféra.

Elérve a túlsó partot, rúgd el a csónakot, fogd ki a halat és vedd el a hálót — képletes kifejezések, s bármennyire is igyekeznek érzékeltetni a megvilágosodottság milyenségét, a Nirvána állapotát, melynek elérése-megvalósítása minden buddhista üdvcélja, irreális ez a cél.

A *törekvés* maga gyönyörű műalkotásokat: költeményeket, szobrokat, templomokat, festmények ezreit eredményezte, a parttól elrugott csónakban ott lapul továbbra is az ego.

Egy buddhista tézis értelmében az elkülönült egyed léte „elmebeli fikció” csupán. — Ismerjük a fizika törvényeit. Ha olyképpen értelmezzük a fenti tézist, miszerint az anyag általunk jelenleg ismert legnagyobb részecskéi valójában sohasem stabilak (és sohasem nem-stabi-

lak!), aktív térszférával rendelkeznek, akkor az egyén vagy egy töltőtoll tartalma és formája valóban fikció.

A dinamikus térszféra stabil térszféra is!

Létezőnk tehát, nincsen menekvés a folyó túlsó partjára. A tárgyalt buddhista teóriának az a felbecsülhetetlen értéke, hogy rámutat: *felelőséggel* tartozunk mindenért és mindenkiért világrendszerünkben.

Önismétlésbe bocsátkoznék, ha jelen útitanulmányomban fölöslegesen fel-felvillantánám az indiai világot. Szövevényes tér- és létszféráját felvillantottam az 1985-ben megjelent Napot görgető dzsungelek című indiai útinaplómban.

A továbbiakban kivételt képeznek a szikhek. Életvitelük, vallásuk valamint a világhelyzet kuszálásában kifejtett tevékenységünk rokon vonásokat mutat az arab világ azonos tárgykörével. Komparatív vizsgálódásra módfelett *időszerű*, de kényes feladat.

Néhány gondolatot idézek itt abból a beszélgetésből, melyet Gyatsho Tsheringgel, a Dalai láma Könyvtárának és Archívumának igazgatójával folytattunk 1982 őszén. Ennek a dialógusnak az idén esedékes elmélyítésére, sajnos, nem kerülhetett sor, számos megmagyarázható és megmagyarázhatatlan „evilági” ok-okozati láncolat következtében. Az alábbi gondolatok igazát rendíthetetlennek tartom: „A művészet és a vallásos bölcelet egy töről fakad. Mindkettő előnyben részesíti az átélés mechanizmusát a logikus következtetés ellenében. (...) Sem a művészet, sem a vallásos bölcelet gondolkodással fel nem fogható. Szimbólumnyelven szólnak hozzánk, ám még ezen a beszéden is felül kell emelkednünk, a »halottak beszédéig«, hogy átélhessük a mindenség titkát, s ez egyértelműen: az örök élet. Minden és mindenki halhatatlan, a születés és halál csupán dimenzióváltásra utaló tudatállapot. (...) A karma síkjának misztériumát kell megvilágosítanunk mindenki számára, s a boldogság völgye lesz világunk.”

4. Végességünk határain túl

Kuvaitban, mielőtt a Delhibe tartó British Airways gépébe szállnék, megható jelenet játszódik le a röptéren várakozó utasok előtt. — Burnuszos-fejkendő s sejkék állnak sorfalat a két üvegfal mellett, melyeken keresztül mi egyszerű utasok, annyit láthatunk, hogy kinyílik a BA gépből kivezető folyosó ajtaja, s két megtermett férfi tolókoscsiban ülő, egzotikus szépségű lányt gördítve maga előtt, belép az üvegfalú átjáróba. A sejkék, komoly arccal, tiszteletteljes léptekkel az örömtől repeső lányhoz járulnak, s jobbról-balról csókkal illetik a lányka arcát.

Miért minősítettem meghatónak a jelenetet? — Mert a sejkék arcáról leolvasható volt, palástoltság nélkül kimutatták (akarataik ellenére?), hogy a lányka betegsége valami végzetszerű, visszavonhatatlanul *térhatárok* közé kelt — eddig, s nem tovább. S érzéseiket ezek a férfiak

nem rejtegették, nem igyekeztek álarcot ölteni. (Arab ember már akkor sem áll szóba veled, ha beszélgetés közben napszemüveget viselsz.)

A politikai manipulációk, gazdasági krízisek, bukások, fellendülések India helyett olyan világtájéokra sodortak végül is, melynek feltárása az univerzális ember rejtélyének megfejtéséhez vezető utamon csodalámpává válhat.

A delhi repülőtéren szolgálatot teljesítő *hindu* határőrtisztek ugyanis udvariasan, de ellentmondást nem tűrve, holmi vízumkényszerre hivatkozva (?!), azonnal átirányítottak az Arab Emirátusokba.

Az Arab Emirátusok egyike, Dubai irányába kanyarodik a British Airways gépe. Magamba roskadva ülök egy hármasszéksor szélén. A gép majdnem utasok nélkül repül. Ki az a félnótás, aki ez idő tájt a világnak erre a részére merészkedik?

Az egyik légikisasszony, egy arab lány, aki Delhiből kíséri a gépet, kisvártatva mellém lép, étellel-itallal kínál. Sem enni, sem inni nincs kedvem. — Hibáztatható-e valaki utazásom ilyen alakulásáért? Az Emirátusokban csak rövid ideig tudom fenntartani magam, barátaim, ismerőseim nincsenek.

Arra eszmélek, hogy az arab lány, jobbról mellettem, a szőnyegen guggol, a két széksor közötti folyosón, s ragyogó szemének sugarával átömleszti magát háborgó lényembe, két kezét karomon nyugtatja. Nem szól, haja derekáig omlik, ajka kissé nyitva, csillan a fogsora.

Idő sem múlik. Az ő nyugodt, mozdulatlan teste s a magamé, akár két ütközőpont nélküli univerzum, diszponálja, de nem kevésbéti egymást. Az arab lányból áramló energia egyazon erővel csapódik vissza reá. Statikus s nem dinamikus ez a kontaktus. Semmi sem vész el belőle.

Az idő, mely a térnek egy attribútuma, akváriumba zárul, üressége aranyhallá lesz.

Vallás, miszticizmus, mitológia — csupán terminológiai differenciáltság mutatkozik meg közöttük. Nem állíthatjuk, hogy egyikük keletkezése megelőzte a másikét.

Amilyen mértékben haladunk a racionális, tudományos gondolkodás vonalán, olyan mértékben nő az emberben a vágy, hogy rátaláljon az *önnön végességének határain túli*, esetleg létező, létezhető világokra, istenekre, térdimenziókra.

A homokdűnék végtelenül ismétlődő hullámai kétségtelenül alkalmassak arra a már-már metafizikai gondolatfűzésre, amely egy tevehajcsár elméjében motoszkálhat, amint hosszú sorban ballagó állatai mellett bakat, földet seprő, fehér köntösében.

5. Kalóz-part

Így nevezték az Arab Emirátusok Államszövetségének mostani területét hajdanán, a XVII—XVIII. században, amikor a terület uralkodói

— szultánok, emírek — az angolok kereskedelmi ambícióit hajóik el-
leni meg-megújuló kalóztámadásokkal igyekeztek megghiúsítani.

Prózaibb, mai meghatározás szerint hét arab szultanátus és sejkiség po-
litikai egysége ez az ország: Abu-Dhabi, Dubai, Sardzsa, Adzsán, Fu-
dzseira, Umm-e-Kaivain és Rász-el-Haima a tagállamai.

Területe kb. 84 000 négyzetkilométer, pontosan lehetetlenség megha-
tározni, mert még mindig vannak vitatott területek. Abu-Dhabi pél-
dául, partvidékének egy jelentős része miatt nézeteltérésben áll egy füg-
getlen emirátussal, Qatarral. Nincsenek tisztázva a területi kérdések az
Abu-Dhabi és Szaud-Arábia által határolt, olajban gazdag Buraimi-oázis
körül sem.

Az Arab Emirátusok a Perzsa-öböl mentén, keskeny partsávon so-
rakozik, Qatar és Omán között, déli határa Szaud-Arábia. Lakossága
950 000 fő, 85%-ban arab, 6%-ban iráni, 5%-ban néger és 4%-ban
egyéb; indiai, pakisztáni és újabban európai ember.

A Perzsa-öböl térsége a történelmi idők kezdete óta jelentős szerepet
játszott az árucere-forgalomban, amíg a kőolaj, az energiatermelés meg
nem változtatta a terület országainak gazdasági képét, a lakosság főleg
mezőgazdasággal és halászattal foglalkozott.

Mezőgazdasági termelés napjainkban is csak a tengerparton húzódo
keskeny termékeny területen történik. Elsősorban datolyát, fügét, sző-
lőt, gyapotot valamint búzát és rizst termesztenek. A területnek alig 10
százaléka alkalmas csak földművelésre.

Az Emirátusokban az energia-robbanást követően az olajkincsek fel-
tárásából és kiaknázásából eredő pénz beáramlásával ún. fejlesztési ala-
pot létesítettek utak, iskolák, kórházak és luxusszállók építésére.

Az alsófokú oktatás ingyenes, a hatvanas évek vége óta a lányok is
tanulhatnak.

A hivatalos pénznem a dirham. (A magam részéről dollárt használok,
így tudom csak viszonyítani az árakat az otthoni „dirhamhoz”.)

Az Emirátusok közül Dubainak hasonló a szerepe a térségben, mint
Európában Zürichnek, a Távol-Keleten Szingapurnak: kereskedelmi és
pénzügyi központ, 100 millió angol font körül ingadozik évi arany-
forgalma.

Az Arab Emirátusok Államszövetsége 1971 óta tagja az ENSZ-nek.

6. *Sivatag ménese, hegyek oroszlánja — Arabok és szikhek*

Összehasonlító tanulmányaim kiterbélyesedésére, melyeket ez ideig
jobbára ösztönösen végeztem keleti népek között, ösztönzőleg hat az
indiai szikhek és az arab kultúra közötti meglepő hasonlóságoknak s a
köztük mégis olyannyira feszülő különbözőségeknek a felismerése.

Összevetve a két nép és kultúra múltját, jelenét és magatartásformá-
ját, következtetéseim egyedülállóak, első ízben definiáltak lehetnek az
orientaliztika területén.

Tudtommal e két kultúrát egymással összevetve senki sem tanulmányozta még korunkban. — Elsőnek lenni: az arab ló tulajdonsága. Magányosan kóborolni a sziklás hegységekben: a szikhek oroszlánjának szokása.

A kultúrák komparatív vizsgálata súlyos felelősséget ró reánk, különösen, ha író-ember a vizsgálódó személy, s ekként barátibb s egyszerűs mind ellenségesebb viszonyban áll a szavakkal, súlyukkal, jelentésük sokrétűségével, mint mások. Mind a szikhekkal, mind az arabokkal ugyanazon a nyelven, angolul értekeztem. Ez előnyére is, hátrányára is lehet ennek a munkának.

Előnye, hogy kényszerülünk, idegen nyelvként használva az angol nyelvet, gondolatainkat, emlékeinket, vágyainkat egyszerűen, tömören, a pillanatnyi *tér testére szabva* közvetíteni. Hátránya, hogy a lélekben rejtőző árnyalatok tudatos felszínre hozása mind a kutatónak, mind a kutatása „tárgyát” képező személynek nehézségekbe ütközik.

Az Arab-félsziget Európa területének kb. egynegyede. Az arabok Arábiát *Dzsazirat-al Arabnak*, az „arabok szigetének” nevezik. Három oldalról tenger, negyedik oldalról homoktenger határolja. Arábiában, főként a középső területén, népvándorlás sohasem történt, lakói a történelem előtti idők óta ugyanazon maradtak.

Leegyszerűsítve évezredek népeinek-nemzetségeinek-törzseinek felbukkanását, eltűnését, őshaza-keresését, megállapíthatjuk, hogy az arab az ún. „sémi” népek közé tartozik. (A másik a zsidó nép.) A „sémi” szó a bibliai Sém-ből ered. Noé egyik fia volt Sém. A sémi szó napjainkban főleg nyelvészeti kategóriát jelöl: az arámi, az asszír-babilóni, a főníciai, az etióp, a héber, a délarab és az arab nyelv egy ma már holt nyelvnek tekinthető *össémi* nyelvből alakult ki.

Az arabok két csoportra osztják magukat: a „kihaltak” csoportjára és a „túlélőkére”. Ez utóbbiak is két csoportra oszlanak: arábiai arabokra (áríbák) és arabizált arabokra (musztaáríbák).

A földművelő arabokat *felláhok*nak nevezzük, *beduinok*nak vagy *badavik*nak pedig a pásztorkodó életmódot folytatókat. Ezek legelőről legelőre vándorolnak, halottaikat útközben egy sekély gödörben helyezik el, fölébe agyagból jelet emelnek, a sír azonban órákon-napokon belül belevész a sivatag mozgásába, a vándorló homokba.

Az Arab-félsziget lakóit, testi jellegzetességeik alapján két csoportba oszthatjuk: 1) A nagy sivatagból, a *Rub-el-Hálítól* északra élő magas termetű, világos bőrű, hullámos barna hajú, s a sivatagtól délre élő, alacsonyabb termetű, sötét bőrű és hajú csoportra.

A beduinoknál átmeneti jellegeket állapíthatunk meg. Állandó helyváltoztatásuk, keveredési lehetőségük a két letelepült csoporttal valamint más népekkel, ezt érthetővé teszi.

A félsziget lakossága ősidők óta kapcsolatot tartott fenn Egyiptommal, Mezopotámiával és Indiával.

Az araboknál már Mohamed próféta fellépése előtt megtaláljuk az *egységes nemzet kialakításának* igényét. A nép hármassal, egymástól elkü-

lönült tagozódása ezt lehetetlenné tette. (A földművelők és a sivatag vándorai mellett harmadikként a városi polgári-kereskedői réteget találjuk.)

Az arab világ egyes nyugati ismertetői szerint Mohamed fellépése előtt az arab törzsek kezdetleges, barbár módon tengették életüket, céltalanul ücsörögve oázisaikban vagy tevéikkel kóborolva a karavánutakon.

A legkülönösebb számomra éppen az, hogy e változatos kulturális térhatások ellenére, az arabok Mohamed jelentkezéséig kitartottak egyszerű törzsi szokásaik, törzsi „kultúrájuk” mellett, melyet semmiképpen sem lehet „barbárnak” bélyegezni.

Az araboknál az iszlám korszakát megelőző kort, a *dzsábilijját*, a pogányság korát nem szabad lekicsinylően kezelniük. — Mit szólunk ennek a kornak máig is fennmaradt költészeti remekeiről, költői vetélkedőiről, ha a barbárságot felelőtlenül értelmezzük, és rávetítjük az arab nép iszlám-kor előtti világára?

Mohamed 570-ben született Mekkában, egy valaha tekintélyes, ám elszegényedett polgári családban. Felcseperedvén, kettős életet élt: egyrészt kereskedő, másrészt tevehajcsár volt. A jómód és a nincstelenség közötti vízvázalstól keresztül billen életsora hol az egyik, hol a másik oldalra.

Tanításában előbb ostorozza a gazdagokat, később azonban engedményeket tesz irányukban. Fiatal éveinek kettőssége, sehová sem tartozó életérzése tükröződik a prófétai útban.

A Mohamed tanítását követők egységes népet alkotnak: az *ummát*. Szentkönyvük a *Korán*, 114 fejezetből, szurákból áll. Az iszlám története is azt mutatja, akárcsak a buddhizmus, a kereszténység, a zsidóság vagy a szikhek esetében, hogy szentkönyvüket az alapító (megváltótanító-próféta) halála után állították össze, legtöbbször *szájhagyományra*, esetleg alkalmi feljegyzésekre támaszkodva.

Az iszlám, a szikh valláshoz és a zsidóhoz hasonlóan, szigorúan *egyistenhívő*.

A *szikh* szó pandzsábi formája a szanszkrit „shishya” szónak, s tanítás, fegyelem értelemben fordítható.

A szikhek olyan közösségnek tartják magukat, melynek tagjai Gurui követői, kezdve Guru Nánaktól, Guru Gomind Szingh-ig.

Guru Nának (1469—1539) reformátorként jelentkezett: a hinduizmus kasztrendszerre ellen lépett fel, akárcsak i. e. 500 körül Gautama Sziddhártha, a Buddha. Mindkét tanító az egyenlőséget hirdette, születésre és nemre való vekintet nélkül.

(Indiában a buddhizmus az i. e. III. századig teljesen visszaszorította a bráhmanizmust, megszüntette a kasztrendszert. A VIII. század tájékán ismét erősödni kezdett az immár hinduizmusnak nevezett bráhmanizmus, a buddhistákat azzal a megokolással ölelték kebelükre, hogy a Buddhát elfogadták Visnu egyik megtestesülésének.)

Az emberek közötti egyenlőség elve tehát nem volt egészen új do-

log Guru Nának korában. A világyáró Guru, aki eljutott Mekkába, Bagdadba, Burmába és Kínába, széles látókörű tanítónak bizonyult.

Tanításának metafizikus lényege: az Isten egysége. Szeressük Isten látását, s mi gondunk lehet a megváltással vagy az üdvözüléssel.

A szikh vallásos tanítás alapja a tiszta erkölcs. Az igazság a legszen-
tebb dolog a világon, ennél is szentebb az igaz élet.

A szikh Guruk sora, 1469-től 1708-ig:

1. Guru Nának
2. Guru Angad
3. Guru Amar Das
4. Guru Ram Das
5. Guru Arjan
6. Guru Hargobind
7. Guru Har Rai
8. Guru Har Krishan
9. Guru Tegh Bahadur
10. Guru Gobind Singh

Guru Ram Das alapította a mai Amritszárt, a szikhek szent városát. Az ötödik Guru, Ardzsán, emeltette a városban, a Nektártartálynak nevezett tó közepén a *Darbar Sahib* szentélyt, melyet Arany Templom néven ismerünk. Guru Ardzsán állította össze a szikhek szentkönyvét, a *Guru Granth Sahib*-ot.

Nemcsak szikhektől származó himnuszokat tartalmaz, hanem hindu és moszlin valamint a nép ajkáról eredőket is.

Az amritszári templom és a szentkönyv megalkotása szolgáltatta a szikhek számára a hivatalos egyházi rangot.

A szikhek nem törekedtek más népek területeinek a bekebelezésére, őket azonban történelmük folyamán folyton háborgatták. A nagymoguloknak sem tetszett a mozgalom. Guru Hargobind, látva az ellenük irányuló világi elnyomást, engedélyezte a fegyver használatát a Tan védelmére, minthogy elődjét, Guru Ardzsánt, halálra kínoztatták.

A tizedik s egyben utolsó Guru, Gobind Szingh, „India szent katonája”, megalakította az ún. *Khalsát*, amelynek tagjai azontúl az ő „K”-val kezdődő szentséget viselik:

Kesa — hosszú haj és szakál, melyet sohasem vágnak le

Khanga — hajba vagy turbánba tűzött fésű

Khara — erőt és bátorságot nyújtó karperec

Kacsah — rövid alsónadrág, kötelező a viselése

Kirpán — hajlított végű tőr

Volta képpen Guru Gobind Szinghben tudatosult először, hogy a Khalsa szikh közösség tagjai *egységes nemzetet* képezhetnek, magában a népben azonban ez az eszme csak fokozatosan érlelődött és szilárdult meg.

India legősibb kultúrája Pandzsábból ered. Ez a terület, az öt Folyó Ország, a mai India északnyugati és Pakisztán keleti része. Jellegetes lakói a *dzsátok*. A dzsát a szkíták, a hunok s az árják keveredésé-

ből származó pandzsábi népcsoport. Nemeseknek titulálják magukat, ezt utónevükkel: a nők Kaur = hercegnő, a férfiak Szingh = orosz-lán jelölik.

Összevetve a szikh, az iszlám (s a zsidó) vallás lényegét, láthatjuk, hogy egyetlen dolog fontos számukra: az *engedelmesség* az egyetlen, abszolút Úrnak. A legfontosabb megállapításom: *az arab és a szikh nemzetet törzsek és különféle kasztbeliek csoportjaiból egy-egy vallás jelentkezése és annak felvétele egyesítette, hozta létre.*

7. Az egyén stabil tere, az egyén dinamikus tere

A keleti ember hite egojának legmélyére húzódott, külső körülmények nem sebezhetik egykönnyen. Keresztény-materialista világunkban énünket testünk felszínén viseljük, bőrünk felhámján díszleg-didereg, tartalmának sebezhetősége fokozottabb az orientális népek „bőr alatti” egojánál.

Az iszlám és a szikh vallás külsőségei sokban emlékeztetnek egymásra: leülés, térdelés, felállás, meghajlás, földérintés, a mozdulatok kimértsége. A szertartások folyhatnak némán és recitálással, zenekísérettel vagy anélkül.

A kultikus külsőségek e két vallásközösségben, úgy vélem, csupán *emlékeztetőül* szolgálnak az egyes ember hovatarozására nézve, transzcendentális értelemben azonban fölöslegesek.

A szikhek és az iszlám követői, a moszlimok, templomaik belső területét tágasra képezik (a görög templomoknak érdekes módon nincsen elhatárolt belterületük), szabadon hagyják a hívők tetszés szerinti elhelyezkedésére.

Sem az iszlám, sem a szikh vallás nem ismeri a *pátoszt*, amely dominál a legreformáltabb keresztény vallásformában is (pl. az unitarizmusban).

Ez a pátosznélküliség azt sugallja a vizsgálódó kívülállónak, hogy e tanok legalábbis megközelítették a vallásoknak azt az univerzális célját, melynek értelmében az egyén, *túllépve önnön térhatárain*, egyesül a mindenhatónak vélt *ideával*, bármily névvel illessük is azt.

A térszféra észlelésével kapcsolatos lényeges megfigyelésem: az arab és a szikh a *dinamikus teret* regisztrálja fokozottabban. Magyarázatot találhatunk erre, ha az arab puszták végeláthatatlanságára, vagy Pandzsábnak, az Öt Folyó Országának síkságaira gondolunk.

Emlékszem, hogy Mukhtiyar, a szikh sofőr, agrai és dzsaipuri utazáson hányszor árokba ugrasztotta az út szélén szabályosan közlekedő kerékpárosokat, gyalogosokat, mert az ő mozgó térszférájának előterébe kerültek. Ugyanezt tapasztaltam Arábiában is, ahol a taxis, aki a városba szállított a repülőtérrel, vajmi keveset törődött az úton poroszkáló lovakkal és gazdáikkal. Ezek korlátozott mozgásképesé-

gükkal *statikus térszférát* képeztek az arab autós *dinamikus térszférája* előtt, s habár mi is kiterhettünk, kerülhettünk volna, a lassú utazó kényszerült az útszéli sávra.

A tömörülés, a *statikus térszférák ütközése* azonban sem a szikh, sem az arab embert nem zavarja. Sőt, úgy tűnik, szeretnek préselődni közúti járműveken, érezni egymás testének melegét, átvenni mások bioáramát, természetesen öntudatlanul cselekedve ezt.

A zsúfolódásban sem a szikh, sem az arab nem tesz különbséget a *nemek* között. Egyformán jókedvűen lapul össze férfi férfiakkal, nő nőekkel, vagy vegyesen.

(Nem hinném, hogy a keleti országokban gyakoribb lenne a homoszexualitás — mindkét nemnél —, mint másutt, mindenesetre az a testi közelség, melyet a keleti — szikh, arab, hindu — ember igyekszik kialakítani partnerével, legyenek bár egyneműek, erre utal.)

A keleti ember, énjének lényé mélyében történő elrejtése indokolja, hogy személyes-statikus térszféráját kisebbre méretezi, mint általában a nyugatiak.

E két egyistenhívő, csupán Próféta és Gurut, vagyis közvetítőt elfogadó vallásában — az iszlámban és a szikhben — számos hasonlóságuk ellenére, melyekből csak néhányat említettem meg, sok lényeges különbözőséget is találunk.

Nem magában a vallásban rejlenek ezek a különbözőségek, hanem a következőkben, a hívekben. Nem bocsátkozom mélyebben a szikh és az iszlám vallás teológiai problémáinak fejtegetésébe. Szükségtelen is. — A teológia, amint jelentkezik, elkezdi bonyolítani az eredetileg életbölcselet-szerű tanításokat: összekavar, osztályoz, hozzátesz, elhagy. Többé-kevésbé érthető és logikus-illogikus parancsolatok, szabályok „kosarait” dolgozza ki. Hívő legyen a talpán, aki végül ráismer ősi magvára az ágas-bogassá kúszalódott teológia-ültetvénynek.

A vallások, még az ún. „ateisták” is, mint pl. a buddhizmus, egyetlen istenséggel, egyetlen princípiummal-ideával indulnak, s a későbbiek során szükségszerűen benépesülnek angyalok és ördögök, üdvözültek, el-kárhozottak és szentek seregeivel.

1982-ben a szikheket vidám, kedélyes embereknek, vendégszeretőknak és adakozóknak ismertem meg. Azok a szikhek, akik 1985-ben velem együtt landoltak Delhi-ben a BA géppel, eléggé komornak, nyugtalanoknak látszottak. Ezt a tapasztalásomat, amely néhány személy megfigyelésére korlátozódott, nem terjeszthetem ki az indiai szikhekre általános értelemben véve. Azt azonban biztosra veszem, hogy a pár év előtti Pandzsáb, ahol káprázatos ikebanás csatornahálózatokkal átszótt, termékeny mezőkön utaztam légkondicionált autóbusszon, korántsem az a régi.

Az arab ember, akit mostani utazásomon megismerni szerettem volna, első látásra barátságatlanak mutatkozott az idegennel szemben, s azután pár perc múlva barátságosan válaszolt arra a kérdésre, amit már el is felejtett az idegen kérdező.

